

ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΣ *

Υπό του Καθηγητοῦ κ. ΣΤΑΥΡΟΥ Ν. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Βαριά νιώθω τὴν ἐντολὴ νὰ εἶμαι ὁ ὁμιλητὴς τῆς ἀποφινῆς βραδιᾶς ποὺ ὀργάνωσε ἡ Ἀνωτέρα Σχολὴ Βιομηχανικῶν Σπουδῶν γιὰ νὰ τιμῆσει τὰ 200 ἀπὸ τὴ γέννηση χρόνια τοῦ μάρτυρα τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγα, γιὰτι ἄλλοι, πὸ εἰδικοί καὶ ἀξιότεροί μου, ἔχουν τόσο ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς θρύλους τοῦ ἥρωα, ὥστε θά-λεγες ὅτι ὅλα εἶναι ἱστορημένα καὶ δό-φωτα γύρω ἀπὸ τὴ μεγάλη Μορφή, τόσο ποὺ κάθε νέα προσπάθεια παρουσιάσεως του δὲ θά-ταν τίποτα ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἐπίδειξη φωτογραφίας, σ' ὄλους προσιτῆς.

Κι ὥστόσο ὑπάρχει θεώρηση πάντα γόνιμη, ποὺ ἐπιτρέπει σὲ κάθε ἄν-θρωπο πνευματικὸ νὰ πορίζεται συμπεράσματα ὠφέλιμα γιὰ τὴν κατανόηση τῶν μορφῶν ποὺ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴ μάζα καὶ προβάλλονται στὸ πανί τῆς Ἱστορίας, καθαρισμένες ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες ἢ μικρότητες τοῦ μέσου ἀνθρώπου καὶ ἐξαγια-σμένες μὲ τὴν ἄλω τῆς δόξας. Εἶναι ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα του, τὶς συνθήκες τοῦ περιβάλλοντός του καὶ τὴν ἐπίδρασή του στοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους του, ἡ συμβολὴ του, κοντολογίς, στὴ δημιουργία τῆς ἱστορίας. Σὲ μιὰ τέτοια ἀναζήτηση θὰ παρακαλέσω τὸ διαλεχτὸ ἀκροατήριό νὰ ξεκινήσουμε ἀπόψε μαζί, κάνοντας τὴν ἀνασκόπηση τῶν ἱστορι-κῶν γεγονότων.

Δὲν εἶναι ἀδιαφιλονίκητα ἐξακριβωμένη ἡ χρονιὰ ποὺ γεννήθηκε ὁ Ρήγας. Ἡ μεγαλύτερη πιθανότητα πέφτει στὸ ἔτος 1757. Ἰδιαιτέρῃ του πατρίδα εἶναι ὁ Βελεστίνος, ἡ Θεσσαλικὴ κωμόπολις κοντὰ στὸ Βόλο, στὴν περιοχὴ τῶν ἀρχαίων Φερῶν. Ἡ σημερινὴ ἐπαρχία Βόλου λεγόταν, προεπαναστατικά, Ζαγορά. Στὸ Βελεστίνο τῆς Ζαγορᾶς, λοιπόν, γεννήθηκε ὁ Ρήγας. Ὁ ἴδιος ὑπόγραφε, σ' ὄλη του τὴ ζωὴ, Ρήγας Βελεστινλῆς, Ρήγας Βελεστινλῆς Θεσσαλός, καί, κάποτε, Ἀντώ-νιος Ζαγοραῖος. Ὑπάρχει καὶ τὸ Ρήγας Θεσσαλός. Δὲν ὑπάρχει ὅμως τὸ Ρήγας Φεραῖος. Τὸ «Φεραῖος» τοῦ τό-δωσε πρῶτος — καθὼς φαίνεται — ὁ φίλος καὶ θαυμαστής του, λόγιος καὶ ἐκδότης τῆς ἐποχῆς Γ. Βενδότης, καὶ τὸ διατήρησαν οἱ μεταγενέστεροι. Δὲν ἦταν ἀνεκτὸ φαίνεται στὴν εὐγενεῖα τοὺς τὸ «Βελεστινλῆς»!

Ὅτι τὸ Ρήγας ἦταν πραγματικὸ τοῦ ὄνομα εἶναι σήμερα ἀποδειγμένο. Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ὑποστηριζόταν πὼς τὸ βαπτιστικὸ του ἦταν Ἀντώνιος καὶ ἄλλοτε Κωνσταντῖνος καὶ τὸ Ρήγας ψευδώνυμο. Δὲ θά-πρεπε, μοῦ φαίνεται, νὰ ἀποκλείσουμε καὶ τὴν ἐκδοχὴ πὼς βαπτίστηκε μὲ δυὸ ὀνόματα — Ρήγας, Ἀντώνιος — ὅπως γίνεται πολλὰ φορὰς καὶ σήμερα, γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν καὶ οἱ γονεῖς καὶ ὁ κουμπάρος καὶ νὰ ἀποχτήσει τὸ παιδί, δίπλα στὸ ὄνομα Ρήγας, καὶ ἓνα ὄνομα χριστιανικὸ — τὸ Ἀντώνιος. Ὅπως δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ἐκδοχὴ τῆς φιλολογικῆς ἢ συνωμοτικῆς ψευδωνυμίας μὲ τὸ «Ἀντώνιος Ζαγοραῖος».

Διάλεξις δοθεῖσα τὴν 18(12)57 εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας πρὸς ἑορτασμόν, παρὰ τῆς Ἀνωτέρας Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, διακοσιετίας ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγα.

Σε μιὰ ἔκδοση τοῦ 1561, πού βρίσκεται στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη, ὑπάρχει ἰδιόχειρη ἢ γραφή τοῦ Ρήγα: «Ρήγα Κυρίτζη Βελεστίνου, ἀτάροισι ποτὶ ἐντὶ καὶ τοῦτο». Τὸ βιβλίον ἀνῆκε κάποτε στὸ Ρήγα. Ἦταν, λοιπόν, Κυρίτζης τὸ ἐπώνυμό του; Κυρίτζης θὰ πεῖ κυριουίλης καὶ χρησιμοποιόταν πολὺ σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια γιὰ τίτλος τιμητικὸς τῶν νοικοκυραίων*.

Πραγματικά, ὁ πατέρας τοῦ Ρήγα ἦταν χοντρονοικοκύρης στὸ Βελεστίνο, μὲ πολὺ καλὴ κατάσταση: ἀμπέλια, χωράφια, τρία χάνια, βιοτεχνικὲς ἐπιχειρήσεις, ταμπάκιο καὶ ἐργαστήρι. Ἦταν οἰκογένεια ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων — θὰ λέγαμε σήμερα. Ὁ ἴδιος ὁ Ρήγας ἀπόκτησε ἀργότερα, στὴ Ρουμανία, χτήματα, κέρδιζε ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία, ἔκανε ἐμπόρια. Εἶχε μέσα του τὸ ἐπιχειρηματικὸ οἰκογενειακὸ δαιμόνιο, δίπλα στήν πνευματικὴ του δραστηριότητα καὶ τὴν ἐθνεγεργητικὴ του δράση.

Μπορεῖ, λοιπόν, τὸ κυρίτζης νὰ ἴσχυε γιὰ κάποιον πρόγονο — ἴσως παπὸν — καὶ νὰ μείνει οἰκογενειακὸ παρανόμι. Πάντως, δὲν εἶναι Κυριαζῆς.

Σχολεῖο ὁ Βελεστίνο, ἔξον ἀπὸ ἱερωμένους πού δίδασκαν τὰ πρῶτα κολληβογράμματα, δὲν εἶχε. Τὸ παιδί φαινόταν ἔξυπνο. Κατὰ τὶς τοπικὲς παραδόσεις, τὸ στείλε ὁ πατέρας στὸ σχολεῖο τῆς Ζαγοράς τοῦ Πηλίου, πού ἔδωσε τὰ πρῶτα γράμματα καὶ στὸν κατόπιν πατριάρχη Καλλίνικο, τὸν Κωνσταντά, τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ κ.ἄ. Συμπληρωματικὴ μόρφωση πῆρε στὰ Ἀμπελάκια, πού εὐδοκимоῦσαν τότε καὶ συντηροῦσαν λαμπρὴ σχολή. Τελειώνοντας, γύρισε στὸ Βελεστίνο καὶ ἔκανε, γιὰ λίγο, τὸ δάσκαλο στὸ σχολεῖο τοῦ Κισσοῦ, καθὼς φαίνεται.

Ὡστόσο, ἔσπασε ὁ πόλεμος τοῦ 1768 ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἡ Τουρκία, πού εἶχε φτάσει μὲ τὸ Σουλεϊμάν ὡς τὴ Βιέννη, ἀναγκαζόταν συχνὰ πυκνὰ νὰ κάνει πόλεμο μὲ τὶς χριστιανικὲς χῶρες, γιὰ νὰ ἀνακτήσει τὶς κατακτημένες ἐπαρχίες πού ἔχανε κάθε τόσο. Ἡ παρακμὴ τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας ἀρχίζει ἀπὸ τὴ θαλασσινὴ ἦττα τοῦ Λεπάντο, τὸ 1571. Τὸ 1683 ἡ ἦττα τοῦ Καρὰ Μουσταφὰ ἔξω ἀπὸ τὴ Βιέννη εἶναι ἡ ὀριστικὴ ἀπαρχὴ τῆς τουρκικῆς σύμπτυξης. Γιατὶ οἱ ἀνακτήσεις εὐρωπαϊκῶν ἐδαφῶν, ἰδίως μὲ τὴν εἰρήνη τοῦ Βελιγραδίου τὸ 1739, δὲ στάθηκαν ἱκανὲς νὰ διατηρήσουν τὴν Τουρκία στὰ παλιά της ὄρια.

Ἡ Αὐστρία ἐπιδίωκε νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ βάρος τῶν εὐρωπαϊκῶν τουρκικῶν κτήσεων καὶ ἡ Ρωσία, θωπεύοντας τὸ ὄνειρο τοῦ Μεγάλου Πέτρου, προσπαθοῦσε κάτι περισσότερο: νὰ γίνῃ ὁ διάδοχος τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας στὰ παλιά βυζαντινὰ ἐδάφη. Οἱ ὑπόδουλοι χριστιανοὶ ἔβλεπαν μὲ μεγάλη χαρὰ τοὺς ἀγῶνες αὐτοῦ τῶν χριστιανικῶν χωρῶν — καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ρωσίας, πού ἦταν ὁμόδοξη. Ἔτσι, ἡ Αἰκατερίνη Β', κάνοντας τὸν πόλεμο τοῦ 1768, βοήθη καλλιεργημένο ἔδαφος γιὰ νὰ ξεσηκώσει τοὺς Ἕλληνες ἀντίκρου στοὺς Τούρκους.

Ὁ Ἄλέξη Ὁρλώφ, κατεβαίνοντας στὴν Ἑλλάδα, κατάφερε νὰ δημιουργήσει ἐπαναστατικὰ κινήματα, σὲ διάφορες περιοχές, κατὰ τὸ 1769. Οἱ ἐπαναστατημένοι εἶχαν καὶ ἐπιτυχίες. Μὰ οἱ μεγάλες χῶρες κάνουν τὴ δική τους πολιτικὴ. Ὁ Ρωσικὸς στόλος κατάστρεψε τὰ τουρκικὰ πλοῖα στὸν Τσεσμέ. Οἱ ἐλάχιστοι

* Ὁ τύπος κυρὸς ἦταν γιὰ τοὺς ἀξιωματούχους τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ τύπος κῦρ πάλι γιὰ τοὺς ἐκκλησιαστικὸς καὶ τὰ ἀξιοσέβαστα ἀπὸ σοὶ πρόσωπα. Τὸ κυρίτζης ἦταν γιὰ τοὺς φτιασμένους ἀστούς.

ὄμως Ρῶσοι πού εἶχαν ἀποβιβαστεῖ στήν Ἑλλάδα ἔφυγαν νωρίς, ἀφήνοντας ἀπροστάτευτους τοὺς ντόπιους συμμάχους τους, στή λύσσα τοῦ κυριαρχοῦ.

Τὸ 1774 ἔληξε ὁ πόλεμος, μὲ τὴν ἱστορική συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή, πού στέρησε τὴν Ταυρίδα κι ἄλλες ἐπαρχίες ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ χάρη τῆς Ρωσίας καὶ ἀνέβασε ἀκόμα πὺ πολὺ τὴν πολιτικὴ δύναμη τοῦ καινούργιου εὐνοοῦμένου τῆς Αἰκατερίνης, Γρηγόρη Ἀλεξάντροβις Ποτιόμκιν.

Τὰ πέντε χρόνια, ἀπὸ τὸ 1769 ὡς τὸ 1774, εἶδε τὸ Ἑλληνικὸ ἀνελέητο διωγμὸ. Τ' ἀσκέρια πού πήγαιναν νὰ πολεμήσουν ἢ γύριζαν ἀπὸ τὴν καταστολὴ τῶν ἐπαναστατικῶν ἐστιῶν ἦταν ἀχαλίνωτα σὲ βία κι ἀγριότητες, ἰδίως στὴ Θεσσαλία, πού ἦταν τὸ φυσικὸ τους πέρασμα.

«... Πόλεμος φρικώδης καὶ φόβος τῶν εἰς Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν πιστῶν μέγας καὶ κίνδυνος ὑπὸ τῶν συρρευσάντων Ἀλβανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, οἵτινες πῦρ πνέουσι κατὰ τοῦ γένους ἡμῶν καὶ τὴν κωμόπολιν Τρίκκην κατέκασαν καὶ διήρπασαν καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν τὰ αὐτὰ μελετῶσι...» γράφει ὁ πρόωγος πατριάρχης Καλλίνικος, πού ἰδιώτως κατὰ τὸ 1769 στὴ Ζαγορά. Κι ὁ ἴδιος ὁ Ρήγας, στὴ μετάφρασή του τοῦ «Νέου Ἀνάχαρση», ἀναθυμᾶται τοὺς διωγμοὺς —καὶ σημειώνει: «Οἱ συχοὶ ἄδικοι φόνοι τῶν χριστιανῶν, ὅπου γίνονται τὴν σήμερον ἐδῶ (κι ἐννοεῖ τὸ Βελεστίνο), ἤθελον ἐρημῶσει ἐξ ὀλοκλήρου αὐτὴν τὴν πόλιν, ἂν αἱ φυσικαὶ χάριτες τῆς δὲν ἤθελον τοὺς ἀναγκάζει νὰ ὑπομένουν ὄλα, διὰ νὰ ἀφήσῃσι κἄν τὰ κόκκαλά των ἐκεῖ ὅπου ἐτάφησαν καὶ οἱ προπάτορες των...».

Μὲ τέτοιους ὄρους, δὲ χρειάζοταν νὰ ἔχει σκοτώσει Τούρκο —πού λείει ἢ παράδοση— γιὰ νὰ ξεπατριστεῖ ἓνας νέος, ξυπνός, σπουδασμένος καὶ δραστήριος, ὅπως ὁ εἰκοσάρης Ρήγας τοῦ 1777. Στὴν Πόλη ἦταν ἐγκαταστημένοι καὶ καλοβουλευμένοι πολλοὶ Ζαγοραῖοι. Ἀρχετοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ἐμπορικὲς συναλλαγές μὲ τὸν πατέρα του. Ὁ Ρήγας πέρασε ἀπὸ τὸ λημέρι τοῦ ἀρματολοῦ θεῖο του Σπύρου Ζήρα, στὸν Ὀλυμπο, πῆγε στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἔπιασε φιλίες μὲ τὸν ἠγούμενο τῆς μονῆς Βατοπεδίου Κοσμά, κι ἀπὸ κεῖ τραβήξε γιὰ τὴν Πόλη, ἴσως μὲ συστατικὰ γράμματα τῶν Ἀθωνιτῶν. Ἡ παράδοση, ὥστόσο, δίνει καὶ μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ γιὰ τὶς αἰτίες πού μετανάστευσε ὁ Ρήγας ἀπὸ τὸ Βελεστίνο. Πῶς κάποιος Τούρκος τοῦ Βελεστίνου σκότωσε, ὕστερα ἀπὸ φιλονικία, τὸν πατέρα τοῦ Ρήγα. Ἡ εἰκόνα τοῦ ματωμένου πατέρα ἢ —ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι ἀληθινὸ— τὸ θέαμα χριστιανῶν πού τοὺς κρεοῦργησαν Τούρκοι ἢ Ἀρβανίτες μουλουκτοῦδες, στὰ σίγουρα εἶχαν ταράξει βαθιὰ τὴν καρδιὰ τοῦ νέου.

Στὴν Πόλη δὲ φαίνεται τί ἔκανε ὁ Ρήγας τὸν πρῶτο καιρὸ. Μπορεῖ νὰ μπῆκε σὲ καμιὰ ἑλληνικὴ ἐπιχείρηση ἢ νά-κανε τὸν οἰκοδιδάσκαλο ἢ νὰ ἀρχισε νὰ ἐμπορευεταὶ γιὰ λογαριασμό του.

Κάποτε ὥστόσο —αὐτὸ εἶναι βεβαιωμένο— βρέθηκε γραμματικὸς τοῦ πρίγκιπα Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, ἠγεμόνα τῆς Βλαχίας ἀπὸ τὸ 1774 ὡς τὸ 1781. Ποιὰ χρονιὰ ἔγινε αὐτὸ καὶ πόσον καιρὸ στάθηκε γραμματικὸς τοῦ Ὑψηλάντη ὁ Ρήγας δὲν ξέρουμε θετικά. Ἀπὸ ὅλες τὶς πληροφορίες καὶ τοὺς θρύλους ἓνα μόνον φαίνεται νὰ βγαίνει. Πῶς ὁ Ρήγας, στὴν Πόλη, ἀπὸ τῆ μιὰ μεριὰ καλλιέργησε τὴ μόρφωσή του κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὶς σχέσεις του μὲ τὸν κόσμον τοῦ Φαναριοῦ πού τὸν γνώρισε—μὲ τὴν εὐκαιρία— ἀπὸ κοντά, κι εἶδε τὶς ἀδυναμίες του.

Τὸ ἀρχοντολόι τοῦ Φαναριοῦ, οἱ Μαυροκορδάτοι, οἱ Ὑψηλάντηδες, οἱ Καρατζάδες, οἱ Σουῦτσοι, οἱ Μουρούζηδες κ. ἄ. διεκδικοῦσαν διαδοχικὰ καὶ ἀναλάβαιναν τὰ ἀξιώματα τοῦ Μεγάλου Διερημηγέα στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ τοῦ ἡγεμόνα στὶς ἡγεμονίες τοῦ Δούναβη: τὴ Βλαχία μὲ πρωτεύουσα τὸ Βουκουρέστι καὶ τὴ Μολδαβία μὲ πρωτεύουσα τὸ Ἰάσι. Στὶς δύο αὐτὲς περιοχὰς ἦταν ἀφθονο τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, ποὺ ἐμπορευόταν καὶ πλούτιζε ἢ ἀποχτοῦσε χτήματα. Γλώσσα πολιτισμοῦ καὶ παιδείας ἦταν ἡ ἑλληνικὴ. Ἡ Τουρκικὴ ἐπικυριαρχία ἦταν κάπως ἀτονισμένη καὶ ἀέρας δυτικὸς ἔπνεε ἀφθονος. Τὸ γαλλικὸ καὶ τὸ ἀγγλικὸ βιβλίον γέμιζε τὶς βιβλιοθήκας τῶν εὐπορῶν σπιτιῶν καὶ ὁ κόσμος ἀρέσκοταν νὰ ἀσχολεῖται καὶ μὲ πνευματικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς, ποὺ ὁ ἀντίπαλός τους ἐρχόταν ἀπὸ μακριά.

Ἐκεῖ ὁ Ρήγας βρέθηκε στὸ φυσικὸ περιβάλλον του. Καὶ τὸ ἐμπορικὸ του δαιμόνιο μοροῦσε νὰ ἀναπτύξει—καὶ τό-κανε, κατὰ τὶς μαρτυρίες, μὲ πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα, ἀποκτώντας μεγάλο καὶ ἀποδοτικὸ χτήμα, στὸ ὁποῖο ἐγκατέστησε τὴ μητέρα του καὶ τὸν ἀδελφὸ του—καὶ τὸ πνεῦμα του ἐλεύθερα νὰ καλλιεργήσει καὶ γνωριμίες χρήσιμες γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς του σκοποὺς—ποὺ ἄρχισαν νὰ ξεκαθαρίζουν μέσα στὴν ψυχὴ του—νὰ πραγματοποιήσει.

Τὸ 1786, τὸν βρίσκουμε γραμματικὸ τοῦ Νικολάου Μαυρογένη, ὁσποδάρου τῆς Βλαχίας. Ὁ Μαυρογένης δὲν ἦταν ἀπὸ ἀρχοντικὸ σπίτι. Ἦταν ἓνας φτασμένος παρακατιανός. Κατάφερε νὰ γίνῃ δραγουμάνος τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ὕστερα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονία τῆς Βλαχίας. Ἴσως βοηθήθηκε σὲ τοῦτο καὶ ἀπο τὴ Γαλλικὴ διπλωματικὴ ἀντιπροσωπεία τῆς Πόλης. Τὸ Φανάρι τὸν καταπολέμησε ἀδυσώπητα. Ἦταν ὁ ξένος, «ὁ ἔπληγς», πουροχόταν νὰ ἐγκατασταθεῖ στ' ἀμπελοχώραφα τοῦ φαναριώτικου ἀρχοντολογοῦ. Κι ὁ Μαυρογένης, ξυπνός, δραστήριος καὶ ἀδίσταχτος, προσκολλήθηκε στὸ Σουλτάνο, γιὰ τὸ ὁμογενεῖς του τὸν ἀπόδιωχαν...

Τάχα μόνο γι' αὐτό; Ἦ, ἀκριβῶς, γιὰ τὴν ἡγεμονία; Αὐτὰ μόνο οἱ μαῦρες ψυχὲς τῶν Κουτσίλικ τὰ ξέρουν. Εἶναι, λοιπόν, ἀδύνατο νὰ πῆρε ὁ Μαυρογένης τὸ Ρήγα ἀπὸ τὸν ἐχθρό του Ὑψηλάντη ἢ μὲ σύσταση τοῦ Ὑψηλάντη. Θὰ φοβόταν τὴν κατασκοπεῖα μέσα στὴν Αὐλὴ του. Φαίνεται πὼς ὁ Ρήγας εἶχε φύγει ἀρκετὰ πρὶν ἀπὸ τοῦ Ὑψηλάντη. Ἡ παράδοση τὸν φέρνει καὶ γραμματικὸ κάποιου τοπικοῦ ἀρχοντα, τοῦ Μπραγκοβάνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο—κατὰ τὸν Περαϊβὸ—τὸν πῆρε ὁ Μαυρογένης, πληροφορημένος ἐκ φήμης γιὰ τὶς ἱκανότητες τοῦ νέου.

Τὸ 1787 κηρύχεται ὁ πόλεμος τῶν τριῶν ἰμπεριῶν. Ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσουκ Καϊναρτζή, ποὺ ἐξασφάλιζε πολλὰ προνόμια γιὰ τοὺς Ρώσους στὸν Τουρκικὸ χῶρο, ἄρχισε νὰ ἀνησυχεῖ τὴν αὐτὴ τῶν Ἀψβούργων. Ἡ Μαρία Τερέζα εἶχε πεθάνει. Ὁ γιὸς της Ἰωσήφ, ἀπόλυτος πᾶ μονάρχης στὴν αὐτὴ τῆς Βιέννης, ἄρχισε νὰ βλέπει μὲ δύσπιστο μάτι τὶς ἐπιτυχίες τῆς Αἰκατερίνης. Ἀργότερα, ἡ δυσπιστία αὐτὴ θὰ συγκεκριμενοποιηθεῖ σὲ συμμαχία τῆς Αὐστρίας μὲ τὴν Τουρκία καὶ σὲ ἄρνηση κάθε διαμελισμοῦ τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας.

Γιὰ τὴν ὥρα, ὅμως, ἡ δεξιότητά τῆς ρωσικῆς διπλωματίας ἐπιδίωκε νὰ κατασιγάσει τὶς ἀνησυχίες τῆς Βιέννης. Κι ἔτσι δέχτηκαν τὶς προτάσεις ποὺ ἔκανε ὁ Ἰωσήφ, κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Πετροῦπολη, γιὰ κοινὲς πολεμικὲς

ἐπιχειρήσεις, ἐναντίον στήν Τουρκία, πού θά πρόσθεταν νέες ἐπαρχίες στό Αὐστριακό κράτος.

Οἱ Ρῶσοι καί οἱ σύμμαχοί τους Αὐστριακοὶ ἐπιτέθηκαν ἀπὸ τὸ Δούναβη. Τίς παραμονές, ἀκόμη, τοῦ πολέμου, δηλαδή τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1786, ὁ ὀσποδάρορ τῆς Μολδαβίας Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος αὐτομολεῖ μὲ ὅλη τὴν αὐλή του πρὸς τοὺς Ρῶσους καὶ ἀποκτάει τὸ παρανόμι τοῦ φυραρῆ, πού θά πεῖ δραπέτης.

Στὸ θρόνον τῆς Μολδαβίας ὁ σουλτάνος διορίζει τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη ὁ ὁποῖος, καὶ αὐτὸς λίγο καιρὸ μετὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου, τὸ Μάρτη τοῦ 1788, προσχωρεῖ στοὺς Αὐστριακοὺς. Μόνος πιστὸς τοῦ Ντιβανιοῦ μένει ὁ Μαυρογένης. Ὁ σουλτάνος τὸν ἀνακηρύσσει ἡγεμόνα καὶ τῶν δυὸ πριγκιπάτων, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας καὶ σερασκέρη τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Μὲ τέτοιο ἀξίωμα — καὶ μὲ δικτατορικὴ ἐξουσία — ὁ Μαυρογένης τὰ βάνει καὶ μὲ τοὺς Τούρκους ἀκόμη πασάδες τοῦ στρατοῦ καὶ ἀναγκάζει τὸν πασὰ τοῦ Βιδινοῦ Πασβάνογλου νὰ φύγει πρὸς τὸν ἐχθρὸ, γιὰ νὰ γλιτώσει τὴν ὀργὴ τοῦ ἐξαγριωμένου Βλάχμπη. Μὲ τέτοια μέτρα ὁ δραστήριος σερασκέρης δυναμώνει τὴν πειθαρχία στό τούρκικο ἀσκέρι καὶ ἀνακόβει τὴν προέλαση τῶν ἐπιδρομῶν. Μὲ τὸν Πασβάνογλου ὁ Ρήγας εἶχε γνωριστεῖ — καὶ λένε, μάλιστα, πὸς αὐτόν, καίμακάμης — ἢ τέλος πάντων σοβαρὸς ἀξιωματοῦχος — στήν Κραϊόβα, διορισμένος ἀπὸ τὸ Μαυρογένη, τοῦ διευκολύνει τὴ φυγὴ καὶ τὸν γλιτώνει ἀπὸ τὸ λεπίδι πού τὸν περίμενε στό Βουκουρέστι. Ὁ Πασβάνογλου νιώθει βαθιὰ εὐγνωμοσύνη στό Ρήγα γι αὐτό.

Πῶς ὁ Ρήγας δέχτηκε νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὴν τύπον τὸν Μαυρογένη στάθηκε μιὰ ἀπορία στοὺς ἱστορικοὺς, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔφτασαν νὰ τὸν χαρακτηρίσουν δλόψυχο συνεργάτη τοῦ Μαυρογένη, γιὰ λόγους τάχα ὑποψίας πρὸς τὴν εἰλικρίνεια τῶν προθέσεων τῶν διαμελιστῶν τῆς Τουρκίας!

Θὰ πρέπει νὰ δοῦμε τὰ πράγματα στήν ἐποχὴ τους. Ἐκεῖνον τὸν καιρὸ, καλῶρα ὅπως καὶ σήμερα, ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ξένων συμφερόντων ἔδινε καὶ ἔπαιρνε στήν Τουρκία. Οἱ Γάλλοι, τὸ 1535, ἐπὶ σουλτάνου Σουλεϊμάν ἀκόμη, εἶχαν πετύχει τίς πρῶτες διομολογήσεις στήν Τουρκία καὶ ἔξασφάλισαν μιὰ θέση προνομιακὴ γιὰ τὴν ἐμπορικὴ τους δραστηριότητα, πού τὴ διατηροῦσαν κάπου διακόσια πενήντα χρόνια ὡς τότε. Οἱ διομολογήσεις ἐπεκτάθησαν ἀργότερα καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους ξένους ὑπηκόους καὶ μόλις τὸ 1923, μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης, κατόρθωσε ἡ Τουρκία νὰ ξαναλοχτήσει ἀκέραια τὴ δικαιοδοσία τοῦ κυρίαρχου κράτους στὰ ἐδάφη της. Οἱ Ρῶσοι κάθε τόσο κἀναν ἐπιθέσεις στήν Τουρκία καὶ τῆς ἀσποποῦσαν ἐδάφη καὶ πολιτικὰ ὠφελήματα σοβαρότερα ἀπὸ τίς γαλλοτουρκικὲς διομολογήσεις, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς προστασίας τοῦ ὑπόδουλου χριστιανικοῦ στοιχείου. Οἱ Αὐστριακοὶ κέρδιζαν, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ, καμιά τουρκικὴ ἐπαρχία.

Οἱ ὑπόδουλοι μὲ χαρὰ ἐβλεπαν τίς ἐπιθέσεις αὐτές, γιὰτί τίς συσχέιζαν μὲ τίς ἐλπίδες τους γιὰ ἀπελευθέρωση. Στὸ Φανάρι καὶ στὸ Πατριαρχεῖο εἶχε οἰζωθεῖ ἡ πεποιθήση πὸς τὴν ὀρθόδοξην Ρωσία, διώχοντας τοὺς Τούρκους, θὰ ἐγκαταστατοῦσε καθεστὼς ἐλευθερίας γιὰ τοὺς ὑποδούλους. Ἐλευθερίας, δηλαδή, ὅπως τὴν ἐννοοῦσε τὸ Φανάρι. Ἦδη στὴ Ρωσία, στήν Αὐστρία, στήν Οὐγγαρία, στὴ Γερμανία, Ἕλληνες ἐγκαταστημένοι ἐμπορευόντουσαν καὶ ζοῦσαν σὰ νὰ

είναι ντόπιοι. Γιατί δὲ θὰ γινόταν τὸ ἴδιο στὸ Τούρκικο, μετὰ τὴν ὑποκατάσταση τῶν Τούρκων ἀπὸ χριστιανικοὺς λαοὺς;

Ἡ ἔννοια τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὴ νιώθουμε σήμερα κι ὅπως τὴ συνέλαβαν οἱ ξεσηκωμένοι τοῦ 21, ἦταν, τουλάχιστο, ἀπωθημένη στὸ μέλλον. Οἱ μεγάλες μάζες εἶχαν κι αὐτὲς προσχωρήσει στὴν κάπως ρομαντικὴ αὐτὴ ἀποψη τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ γένους ἀπὸ ὁμόθησκους λαοὺς. Κι εἶχαν σχηματισμένη καθαρὴ ἰδέα ποῦ θὰ ἦταν τὸ ξανθὸ γένος τῆς φυλλάδας τοῦ «Ἀγαθάγγελου», ποῦ θὰ σύντριβε τὸ μισοφέγγαρο γιὰ νὰ ὑψώσει πανένδοξο τὸ σταυρὸ καὶ νὰ ἐλευθερώσει τοὺς χριστιανούς... Οὔτε ἰδέα πὼς ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία κερδίζεται μόνο μὲ τὰ ἴδια μας τὰ χέρια, γιατί τότε μόνο γίνεται ἐλευθερία δική μας κι ὄχι ἐλευθερία παραχωρημένη, στὴ δόση ποῦ θὰ ἀρέσει στὸν ἐλευθερωτὴ.

Ἐ Ρήγας, μελετητῆς τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῶν παρατηρήσεων τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν, στὶς βιβλιοθῆκες τῆς Δακίας, θὰ εἶναι ὁ πρῶτος ποῦ θὰ πιάσει τὴ ρεαλιστικὴ ἀποψη τοῦ αὐτοδύναμου ξεσηκωμοῦ, τῆς ἐπανάστασης τῶν ὑποδούλων, γιὰ τὴ διεκδίκηση τῆς ἐλευθερίας τους.

Δὲν εἶναι, ὅμως, μόνο ἡ κοφτερὴ κριτικὴ τῆς Δύσης πάνω σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, ποῦ θὰ ξυπνήσει τὸ πνεῦμα τοῦ Ρήγα. Εἶναι—πρὸ πάντων— ἡ προσωπικὴ του βαθιὰ γνώση τοῦ πνεύματος ἰδιοτελείας, ραδιοσυρίας καὶ ταπεινῆς πονηρίας, ποῦ ἐπικρατοῦσε σ' αὐτὸν τὸ χρυσοποικιλτο κόσμο τοῦ φαναριώτικου ἀρχοντολογοῦ, ποῦ μισοῦσε τὸν τύραννο μὰ συμβιβαζόταν μὲ τὴν κατάσταση καὶ πλούτιζε ἀπὸ τὰ ἀξιώματα.

Ἀργότερα, τὸ καφετὸ ἀγέρι τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης θὰ βρεῖ αὐτοὺς τοὺς ρωσόφιλους, ἢ γαλλόφιλους ἢ αὐστριακόφιλους, ἐχθρούς, ἀνήσυχους γιὰ τὴ δική τους τύχη, καὶ μόνο ἀκόμη ἀργότερα ὁ ἐγκλωβισμὸς του στὸ σχῆμα «ναπολεόντια αὐτοκρατορία» θὰ ξαναφέρει κάπως τὴν καρδιά τους στὸν τόπο τῆς.

Καὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἰδιοτελείας δὲν ἦταν μόνο τοῦ Φαναριοῦ. Ἀπλώνονταν στὶς ἐπισκοπὲς καὶ στοὺς κοτζαμπάσηδες τῆς χώρας κι ὅλους ὅσους εἶχαν μιὰ ἀξιοπρόσεκτη κατάσταση στὶς περιοχὲς ποῦ διαφέντευε ὁ τύραννος. Ἰδεολόγους κήρυκες τῆς ἀπελευθέρωσης, μὲ διάδοση συγχρονισμένης ἐλεύθερης παιδείας καὶ συμμετοχὴ ὅλης τῆς λαϊκῆς μάζας στὸ κίνημα, τοὺς καταδίαζαν ἀνεπιφύλαχτα κι ἔφταναν ἴσαμε ἀφορισμὸ τοῦ ταραξία κι ἀποκλεισμὸ τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὸ λαό.

Οἱ Δημητρεῖς—ὁ περίφημος Γρηγόριος Κωνσταντὰς καὶ ὁ ἀπαράμιλλος ἐκεῖνος φίλος του ἱερομόναχος Δανιήλ, ποῦ τὸ κοσμικὸ του ὄνομα ἦταν Δημητριος Φιλιππίδης—στὸ βιβλίον τους «Γεωγραφία νεωτερικὴ» ποῦ ὁ πρῶτος—καὶ μοναδικός—τόμος τυπώθηκε στὴ Βιέννη τὸ 1791, γράφουν: «...Μόνο οἱ δεσποτάδες, οἱ κωτσαμπάσηδες καὶ οἱ πῖο πολλοὶ Φαναριώτες, ὄχι μόνον ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι ρωσόφιλοι ἀλλὰ καὶ μισοῦσαν τοὺς δημοκρατικοὺς Γάλλους...». Ἀξίζει, μὲ τὴν εὐκαιρία, νὰ ἀναφέρω πὼς δεύτερος τόμος τῆς Γεωγραφίας δὲν κυκλοφόρησε, γιατί δέχτηκαν οἱ συγγραφεῖς ἐπίθεση γιὰ τὴ χρησιμοποίησιν στὸ βιβλίον τους γλώσσας δημοτικῆς ἀντὶ τῆς καθιερωμένης ἀρχαῖζουσας τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων τῆς ἐποχῆς. Καὶ ἡ δημοτικὴ τους δὲν ἦταν καθόλου ἢ δημοτικὴ τοῦ Βηλαρά. Ἦταν ἓνα ἰδίωμα πολὺ συγκρατημένο—αιωλοδωρικὴ τὸ δνόμαζε ὁ Δανιήλ—ποῦ χρησιμοποίησε ὁ τελευταῖος σ' ὅλην τὴν ζωὴ—ἐπαναλαμβάνοντας κατὰ

κάποιο τρόπο τῆ δικαιολογία τοῦ Λουθήρου γιὰ τὴ γερμανικὴ μετάφραση τῆς Γραφῆς: « ... ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου ὁποῦ ἐκδίδω εἶναι ἡ γλῶσσα ὁποῦ ὁμῶ καὶ ἐγὼ καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες... ».

Κάτω ἀπὸ τέτοιες θεωρήσεις, ἡ τουρκοφιλία τοῦ Μαυρογένη δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ προώθηση στὰ ἔσχατα τῆς τουρκοδουλείας τοῦ Φαναριοῦ. Ἐνα εἶδος —ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα— ἐκμετάλλευσης τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ τυράννου, μιὰ μορφή ὀππορτουнизμοῦ στὰ ἀκρότατα ὄριά του.

Ὁ Μαυρογένης ἦταν περασικὴ—γιὰ τὸ Ρήγα—ὕποθεση, ἄσχετη μὲ τὶς δικές του ἐπιδιώξεις. Ἡ προσωπικὴ του γνώμη γι' αὐτὸν εἶναι πολὺ δυσμενής. Μᾶς τὸ παρουσιάζει ὁ κ. Βρανούσης στὴ μελέτη του «Ρήγας», τὸ 1953. Στὴ σελ. 174 τοῦ χειρογράφου τῆς «Φυσικῆς» τοῦ Ρήγα ὑπάρχει ἡ φράση: « ... καὶ ἄλλοι σκληρῶς ἐτυραννίσθησαν ἐξ αἰτίας τῆς μωρίας καὶ πλεονεξίας τῶν κρατούντων καὶ μάλιστα τοῦ ἐκτρώματος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἀναξίου ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας νικολάου μαυρογένους, διὰ νὰ μαρτυρήσουν... » κτλ. πού εἶναι διαγραμμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Ρήγα ὅταν τὸ χειρόγραφο δόθηκε στὸ τυπογραφεῖο καὶ ἔτσι δὲν ὑπάρχει στὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου. Φίλος πιστός, λοιπόν, τοῦ Μαυρογένη δὲν μποροῦσε νὰ σταθεῖ ὁ Ρήγας, μὲ τέτοια ἰδέα πού εἶχε γι' αὐτόν.

Δὲν μποροῦμε, ὥστόσο, νὰ ποῦμε πὼς ὁ Ρήγας εἶχε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ξελαμπικαρισμένες τὶς ἰδέες του ἀπελευθερωτικῆς τακτικῆς, ὅπως τὶς βλέπουμε στὸ «Θοῦριο».

Ὅσ' ἀπ' τὴν Τυραννίαν πῆγαν στὴν ξενιτεῖα
στὸν τόπον του καθέννας ἄς ἔλθῃ τώρα πιά,
καὶ ὅσοι τοῦ πολέμου τὴν τέχνην ἀγροικοῦν
ἐδῶ ἄς τρέξουν ὅλοι, τυράννους νὰ νικοῦν·
ἡ Ρούμελη τοὺς κράζει μ' ἀγκάλες ἀνοιχτές,
τοὺς δίδει βιὸ καὶ τόπον, ἀξίες καὶ τιμές.
Ὡς πότε ὀφφικιάλος σὲ ξένους βασιλεῖς;
Ἐλα νὰ γίνῃς στῦλος δικῆς σου τῆς φυλῆς.
Κάλλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανέναν νὰ χαθῇ
ἢ νὰ κρεμάσῃ φοῦντα, γιὰ ξένους, στὸ σπαθί!

Καὶ γι' αὐτόν, ὅπως γιὰ ὅλους τοὺς σκλαβωμένους, εἶναι μεγάλη χαρὰ ἡ κάθοδος τῶν Ρωσοαυστριακῶν, οἱ νίκες τους, οἱ ἥττες τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων. Τὸ συναίσθημα τοῦ ὑπόδουλου πατριώτη δὲν σηκώνει πολλὴ λογικὴ. Δὲ γίνεται, τὴν ὥρα τῆς προσημονῆς τοῦ ἐλεύθερου ἀνασασμοῦ, νὰ σκέφτεται τὸ εἶδος τῆς ἐλευθερίας πού μπορεῖ νὰ σοῦ ἐξασφαλίσουν μιὰ τσαρίνα καὶ ἕνας μονάρχης, ὅσο κι ἂν ἡ πρώτη εἶναι ὁμόδοξη καὶ περιποιεῖται τοὺς συμπατριῶτες σου, ὅσα κι ἂν λέγονται γιὰ τὶς φιλελεύθερες ἀντιλήψεις τοῦ Ἰωσήφ Β'. Ἰσα, ἴσια, τοῦτα πού ἡ φήμη κελαιδεῖ, ἐσὺ τὰ λὲς ἀτράνταχτες ἀλήθειες, καὶ χαίρεσαι ἀπὸ πρὶν τὴ μεγάλη ὥρα πού ἀπαντέχεις νά-ρθεῖ! ...

Πόσο εἶναι αὐτὸ ἀληθινὸ φαίνεται στὴ μεγάλη Χάρτα, πού κυκλοφόρησε ὁ Ρήγας ἀργότερα. Εἶναι σημειωμένες, ἀπὸ τὸν ἴδιον, οἱ θέσεις πού νίκησαν οἱ

Ρωσοαυστριακοί, οί θέσεις πού κατά καιρούς νικήθηκαν οί στρατιές τού Σουλτάνου, οί θέσεις πού ἔγιναν ὑπογραφές συνθήκης.

Ἔλα αὐτά εἶναι λεπτομέρειες ἀδικαιολόγητες γιά ἕναν γεωγράφο ἀλλά ἀπολύτως δικαιολογημένες γιά ἄνθρωπο πού ἀποτέλεσαν σημεῖα συντονισμοῦ μέ τούς παλιμούς τῆς καρδιάς του !...

Τόν Ὀκτώβρη τού 1788 μπαίνουν τὰ ρωσοαυστριακὰ στρατεύματα στό Βουκουρέστι. Ὁ Μαυρογένης ὑποχωρεῖ νοτιότερα καί ἀνασυντάσσεται, νά συνεχίσει τήν ἀμυνα. Ὁ Ρήγας μένει στό Βουκουρέστι. Καί τήν 1 Ἰουνίου τού 1790 ἀναλαβαίνει γραμματικὸς τού ἀρχοντα Χριστόδουλου Κιρλιάνου, βαρώνου ντὲ Λάγγενφελντ, καί φεύγει γιά τὴ Βιέννη.

Ὁ Μαυρογένης συνέχισε τὸν ἀπελπισμένο του ἀγώνα ἴσαμε τῆ συντριπτικῆ του ἤττα στό Καλαφάτ καί ἀποκεφαλίστηκε μέ ἐντολή τού σουλτάνου τήν 1 Ὀκτωβρίου 1790.

Οἱ συνθήκες εἰρήνης τῶν Τούρκων μέ τούς Αὐστριακοὺς στό Σιστόβ τήν 4 Αὐγούστου 1791 καί μέ τούς Ρώσους στό Ἰάσι στίς 9 Ἰανουαρίου 1792 ἔδωσαν τέρμα στόν πόλεμο τῶν τριῶν ἡμερῶν καί ἀπογοήτευσαν τούς ὑποδούλους, πού ἀφέθηκαν ἄλλη μιὰ φορὰ στήν τύχη τους. Τὰ διαβήματα τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν—ιδίως τῆς Βιέννης—δὲ σιάνηκαν ἀρκετὰ νά πετύχουν τὴν πραγματοποίηση τῶν ὑποσχέσεων πού εἶχε δώσει ἡ Αἰκατερίνη στοὺς ἀποσταλμένους τους. Τὰ πράγματα εἶχαν ξετασθεῖ σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο καί εἶχε δοθεῖ ἡ λύση πού ἐπέβαλε ἡ ἐξισορρόπηση τῶν διεθνῶν συμφερόντων. Τὰ γαλλικὰ γεγονότα τού 1789 καί ὁ θάνατος τού Ἰωσήφ Β' τὸ 1790 στρέψανε τὴν πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση, ἰδίως, θὰ δώσει στήν Αὐστριακὴ πολιτικὴ τὴν κατεύθυνση πού ἐφθασε ἀργότερα μέ τὸν Μέτερνιχ στό κορύφωμά της. Ἢδη ἀπὸ τὸ 1792, σταθερὴ γραμμὴ τού αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου θὰ εἶναι ἡ δυσμένεια πρὸς τίς ἐξεγερτικὲς συνωμοσίες γιά ἀπελευθερωτικὰ κινήματα, ὅπου δῆποτε κι ἂν ἐκδηλώνονται. Ἡ Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία ἀρχίζει νά γίνεται ὁ ἄσθε·ης πού ἔχουν συμφέρον ὅλες πιά οἱ δυτικὲς Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης νά τὸν διατηρήσουν στὴ ζωὴ, ἄλλοτε γιά νά ἀντιμετωπίσουν τὴ ρωσικὴ διείδυση καί κάθοδο στὴ Μεσόγειο κι ἄλλοτε γιὰτὶ δὲν μποροῦν νά συμφωνήσουν στὴν κληρονομία του ...

Στὴ Βιέννη, ἀνάμεσα στοὺς ἑλληνικοὺς κύκλους, ὁ Ρήγας βρῖσκει ἀτμόσφαιρα ἀνθρώπων πού σκέπτονται ἀνετώτερα, πού πονοῦν τὴν πατρίδα καί τούς δουλωμένους ἀδελφοὺς καί ὑποστηρίζουν κάθε συμπατριώτῃ καί κάθε πατριωτικῇ ἐκδήλωσῃ. Μὲ χρήματα τῶν ὁμογενῶν Βιέννης καί Τεργέστης ἐξοπλίστηκε ἡ φλοτίλια—ὁ στολίσκος— τού ἀξιωματικοῦ τῆς Αἰκατερίνης Λάμπρου Κατσώνη, τού θρυλικοῦ ἐκείνου ναυμάχου καί τροῦμου τῶν Τούρκων, πού ὅταν ἔγινε ἡ ρωσοτουρκικὴ ἀνακωχὴ καί διατάχτηκε νά σταματήσει, γι' αὐτό, τίς ἐχθροπραξίες, ἀπάντησε : «... ἂν ἐσυνθηκολόγησε ἡ αὐτοκρατορίσσα, δὲ συνθηκολόγησα, ὅμως, ἐγώ...». Δραστήριος πυρήνας νέων Ἑλλήνων, πού ἔκαναν ἢ εἶχαν τελειώσει ἀνώτατες σπουδὲς ἔβρισκε πρόθυμη τὴν ὑποστήριξη τῶν ἐγκαταστημένων ὁμογενῶν καί οἱ ἐκδόσεις τῶν ἑλληνικῶν β βλίων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς γίνονται στὴ Βιέννη, στὴν Τεργέστη, στὴ Βενετία, ὅπου ζοῦσε ἐπίσης καλοβολεμένη ἑλληνικὴ παροικία.

Ἐκεῖ ὁ Ρήγας τυπώνει τὰ πρῶτα βιβλία του : Τὸ «Σχολεῖον τῶν ντελικά-

των ἐραστῶν» καὶ τὸ «Ἀπάνθισμα Φυσικῆς» τὸ ἕνα στὴν «τυπογραφία Ἰωσήπου τοῦ Βαουμείστερου» καὶ τὸ ἄλλο στὴν «τυπογραφία τοῦ εὐγενοῦς Τραττνερ». Τὸ «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, ἦτοι βιβλίον ἠθικόν, περιέχον τὰ περὶ ἔργα συμβεβηκότα τῶν ὄραιοτέρων γυναικῶν τοῦ Παρισίου, ἀκμαζουσῶν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα» εἶναι μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ἔξι διηγημάτων ποῦ διήλεξε ὁ Ρήγας ἀπὸ τὰ διαβάσματά του, σὲ νεώτερη, προφανῶς, ἡλικία. Τὸ «Ἀπάνθισμα Φυσικῆς, διὰ τοὺς ἀγγίλους καὶ φιλομαθεῖς Ἑλληνας» εἶναι προσπάθεια ἐκλαϊκευσης ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς.

Εἶχε μπεῖ ὁ Ρήγας στὸ Βουκουρέστι στὸν περίφημο κύκλο τοῦ ἄρχοντα Κανταρτζῆ ; Ἄκουσε τὸν Μοισιόδακα ; Ἔκανε συντροφίες μὲ τὸ Φιλιπίδη, τὸν Κοδικά, τὸ Χριστόπουλο, τὸν Κωνσταντά, ὅλους τούτους τοὺς φωτισμένους Ἑλληνας, ποῦ εἶχανε συλλάβει πὼς οἱ συγχρονισμένες γνώσεις, δοσμένες, κατὰ τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτούς, μὲ κατανοητὴ γλῶσσα στὸ ὑπόδουλο γένος, ἦταν τὸ ξεκίνημα γιὰ τὴν πραγματικὴ ἀπελευθέρωση ; Φαίνεται βέβαιο. Σ' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ συντροφιά σφυρηλατήθηκαν καὶ ἀναπτύχθηκαν οἱ φυσικὲς ικανότητες τοῦ Ρήγα. Καὶ τὸ «Ἀπάνθισμα Φυσικῆς» εἶναι δεῖγμα τῶν ἐπιδόσεων τοῦ Ρήγα στὴν κατανόηση τοῦ νέου ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ποῦ θὰ τὸ ἀφόριζε τὸ Πατριαρχεῖο λίγα χρόνια ἀργότερα στὴ διδασκαλία τοῦ Βενιαμίν, στὴ Σχολὴ Κυδωνιῶν.

Στὴ Βιέννη ὁ Ρήγας ἔμεινε κοντὰ ἔξι μῆνες. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1791 ξαναγυρίζει στὴ Βλαχία νὰ κοιτάξει τὰ χτήματά του καὶ μερικὲς ἰδιωτικὲς του ὑποθέσεις. Μένει ὥστόσο ἐκεῖ ὡς τὸ 1796, μὲ μερικὰ ἴσως ταξίδια στὸ ἐξωτερικὸ—ὅπως τὸ ἀμφισβητούμενο ταξίδι στὴν Τεργέστη τὸ 1794. Φαίνεται πὼς σ' αὐτὴν τὴν περίοδο ἔκανε κάποιον διάστημα γραμματικὸς στὴν ἀλλή τοῦ Σούτσου καὶ δραγουμάνος στὸ Γαλλικὸ Προξενεῖο τῆς Βλαχίας. Ὁ Σούτσος ἀνῆκε, ὅπως καὶ ὁ Μαυρογένης, στὴ γαλλόφιλη παράταξη.

Μὲ τοὺς Γάλλους τῆς μοναρχίας ὁ Ρήγας, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι Ἑλληνες, ἦταν δυσαρεστημένος. Οἱ Γάλλοι, ἔχοντας τὰ πλεονεκτήματα τῶν διομολογήσεων, ὑποστήριζαν τὴν τουρκικὴ αὐτοκρατορία. Τὴν ὑποστήριζε ἐπίσης ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ γιὰ λόγους ἐλευθεροκοινωνίας στὴ Μεσόγειο καὶ ταχύτερης ἐπαφῆς μὲ τὴν Ἀγγλικὴ Ἐταιρεία τῶν Ἰνδιῶν, ὅπου ἀδυσώπητος ἀγώνας γιὰ ἐπικράτηση διεξαγόταν μεταξὺ Ἀγγλων, Ὀλλανδῶν καὶ Γάλλων.

Οἱ Γάλλοι, ὅμως, τῆς δημοκρατίας ἦταν νέοι ἄνθρωποι. Χωρὶς νὰ ὑπάρξει στροφή μεγάλη στὴν ἐπίσημη πολιτικὴ, εἶχε ἀλλάξει τὸ πνεῦμα. Τὰ κηρύγματα τῆς Ἐπανάστασης ἦταν δροσομάνα γιὰ τοὺς σκλαβωμένους. Ἡ ἦττα τῶν Πρώσων στὸ Βαλμύ, τὸ 1792, στερέωνε τὴ δημοκρατία. Τὸ 1793 πέφτει ἡ Τουλὼν καὶ φεύγουν οἱ Ἀγγλοι, στοὺς ὁποίους τὴν εἶχαν παραδόσει οἱ βασιλόφρονες τῆς Μασσαλίας. Ἐκεῖ διακρίθηκε καὶ κάποιος Βοναπάρτης, μικρὸς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ποῦ ἡ Κυβέρνηση τὸν ὀνόμασε ἀμέσως ὑποστράτηγο, γιὰ τὴν ἐπιτυχία του, σὲ ἡλικία 24 ἐτῶν.

Ἡ «Μάσσαλιώτιδα», ἡ «Καρμανιόλα», τὸ «σα ἶγα», τὰ ἐπαναστατικὰ αὐτὰ τραγούδια, γεμάτα ἐνθουσιασμό, δράση καὶ παρότρυνση, ξεπερνᾶνε τὰ γαλλικὰ σύνορα.

Ὁ Ρήγας ἔχει αἴσθημα. Ὁ Ρήγας ἔχει πολιτικὸ αἰσθητήριο. Ὁ Ρήγας

σκέπτεται. Δὲ γίνεται γαλλόφιλος. Γίνεται φίλος τῆς δημοκρατίας. Βλέπει τὸν πραγματικὸν δρόμον τοῦ σηκωμοῦ. Εἶναι ἐκεῖνο πού εἶχε ὁ ἴδιος διαισθανθεῖ.

Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἀράβηδες, Τοῦρκοι, σκλάβοι τοῦ Σουλτάνου γιατί δὲ θὰ πετύχαιναν ἐκεῖ πού πέτυχαν οἱ Γάλλοι—ἀν ἀκολουθοῦσαν τὸν ἴδιον δρόμον;

Τὸ δράμα μιᾶς ἐλευθερωμένης ἀπὸ τοὺς ἴδιους τῆς τοὺς ἀνθρώπους χώρας ξανοίγεται ἀνάγλυφο στὰ μάτια τοῦ Ρήγα. Δὲν εἶναι πιά ἀρκετὸ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς. Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν σκλάβων, ἀδελφωμένων ἐνάντια στοὺς τυράννους τους, εἶναι τὸ σωστὸ σύνθημα!

Ὅλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν
καὶ στοὺς τυράννους των ὀμοῦν

Καὶ κεῖνα πού ἀποκοτοῦν
ὅ,τι κι ἂν θέλουν ἀποκοτοῦν·
διέτε τὴν Ἰταλίαν
πῶς πῆρ' ἐλευθερίαν

ξεπετάγονται οἱ στίχοι τοῦ «Ἕγνον Πατριωτικῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅλης τῆς Γραικίας πρὸς ξαναπόκτησιν τῆς αὐτῶν Ἐλευθερίας».

Κι ἔρχεται ὁ «Θούριος», «ἦτοι ὀρητικὸς Πατριωτικὸς Ἕγνος πρῶτος εἰς τὸν ἦχον: μιὰ προσταγὴ μεγάλη».

Ὅς πότε παληκάρια νὰ ζοῦμεν στὰ στενά,
μονάχοι, σὰν λιοντάρια, στὶς ράχες, στὰ βουνά;

Τί σ' ὀφελεῖ ἂν ζήσης καὶ εἶσαι στὴ σκλαβιά;
Στοχάσου πὼς σὲ φένουν καθ' ὄραν στὴ φωτιά,
Βεζύρης, Δραγουμάνος, Ἀφέντης κι ἂν σταθῆς
ὁ Τύραννος ἀδίκος σὲ κάνει νὰ χαθῆς.

Κάλλιο-ναὶ μιᾶς ὄρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνοι σκλαβιά καὶ φυλακῆ!

Οἱ στίχοι θ' ἀπλωθοῦν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀρματολοὶ θὰ τοὺς διαβάσουν στ' ἀρματολίκια, οἱ κλέφτες στὰ λημέρια. Ὁ ἕνας θὰ τοὺς ψιθυρίζει στὸν ἄλλον καὶ θὰ μαζεύονται προφυλαχτικὰ νὰ τοὺς τραγουδήσουν, μακριὰ ἀπὸ τούρκικο ἀφτί. Καὶ ὅλοι θὰ κλαῖνε. Καὶ ὅλοι θὰ λαχταρίζουν τὴν λευτεριά!...

Δὲν φτάνουν, ὅμως, τὰ θούρια. Χρειαζόνται ἕνα Σύνταγμα οἱ ἐλευθερωμένοι.

Μὲ τὸν ἐπίτιλον «Ἐλευθερία—Ἰσοτιμία—Ἀδελφότης», ἐτοιμάζει ὁ Ρήγας τὴ «Νέα Πολιτικὴ Διοίκηση τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μικρῆς Ἀσίας, τῶν Μεσογειῶν νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας».

Προηγεῖται μιὰ «ἐπαναστατικὴ προκήρυξις», ἀκολουθοῦν «τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου», τὸ κυρίως Σύνταγμα καὶ ἕνα «Παράρτημα».

Ἡ σύλληψη τοῦ Ρήγα εἶναι μεγαλειώδης. Γιὰ ὅλα φροντίζει στὴ «Νέα Πολιτικὴ Διοίκηση». Σὲ ὅλα δίνει κατεύθυνση καὶ λύσεις.

Ἰσοτιμία. Ἀνεξιθρησκεία. Καθολικὴ ἐκπαίδευση. Στὸ 22 ἄρθρο τῶν Δικαίων τοῦ ἀνθρώπου ὁ Ρήγας ὀρίζει: «Ὅλοι χωρὶς ἐξαιρέσειν ἔχουν χρέος νὰ ἠξεύρουσιν γράμματα». Χρέος λέει ὁ Ρήγας, ὄχι δικαίωμα. Καὶ ἐξηγεῖ παρακάτω: «Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη». Καὶ τὸ χρέος αὐτὸ ἐκτείνεται παντοῦ, «εἰς ὅλα τὰ χωρία» ὅπου «ἡ πατρίς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα διὰ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ παιδία». Οἱ στρατιωτικὲς ὑποχρεώσεις εἶναι καθολικῆς. Τὸ ἄρθρο 109 τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα τὸ ὀρίζει: «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶνε στρατιῶται· ὅλοι πρέπει νὰ γυμνάζωνται εἰς τὰ ἄρματα καὶ νὰ εἰσέρχονται εἰς τὸ σημάδι· ὅλοι πρέπει νὰ μανθάνουν τὴν τακτικὴν» ὡς καὶ αἱ Ἕλληνίδες βαστοῦν μιζοράκια — δηλαδὴ τόξα — εἰς τὸ χέρι, ἂν δὲν εἶνε ἐπιτήδεια εἰς τὸ τουφέκι».

Ἄλλὰ νὰ ἔχουμε καὶ τὸ νοῦ μας ἀπέναντι στοὺς λαίμαργους τῆς ἐξουσίας: «Δὲν πρέπει νὰ εἶναι κανένας πρωτοστάτωρ, ἤγουν νὰ ἔχη ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς Δημοκρατίας, γῆς καὶ θαλάσσης, εἰς τὸ χέρι του», γράφει τὸ ἄρθρο 110 τοῦ Συντάγματος. Καὶ παρακάτω στὸ ἄρθρο 111. «Ἡ διαφορὰ τῶν πολεμικῶν βαθμῶν (ἤγουν χιλίαρχος, στρατηγός), ὅπου ἔχουν οἱ ἀξιωματικοί, τὰ ξεχωριστὰ σημεῖά των καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν εἶνε μόνον ἐν ὄσῳ διαρκεῖ ἡ δούλευσις τοῦ πολέμου· καθὼς τελειώσῃ, ὅμως, εἶνε ὅλοι ἴσοι καὶ ἀδελφοί».

Καὶ στὸ τελευταῖο ἄρθρο τῶν Δικαίων τοῦ Ἀνθρώπου, τὸ ἄρθρο 35, βάζει: «Ὅταν ἡ Διοίκησις βιάζει, ἀθετῆ, καταφρονεῖ τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ καὶ δὲν εἰσακούη τὰ παράπονά του, τὸ νὰ κάμῃ, τότε, ὁ λαός, ἢ κάθε μέρος τοῦ λαοῦ, ἐπανάστασιν, νὰ ἀρπάξῃ τὰ ἄρματα καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς τυράννους του, εἶναι τὸ πλεόν ἱερὸν ἀπὸ ὅλα τὰ δικάιά του καὶ τὸ πλεόν ἀπαραίτητον ἀπὸ ὅλα τὰ χρέη του»...

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1796 ἀφήνει τὴ Βλαχία—ποῦ δὲν πρόκειται πιά νὰ ξαναδεῖ—καὶ ταξιδεύει γιὰ τὴ Βιέννη, ὅπου θὰ μείνει ὡς τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1797.

Ἡ δραστηριότητά του ἐκεῖ εἶναι ἀπαράμιλλη. Ἡ προσωπικότητά του ἐπιβάλλεται. Ἡ «Ἐταιρεία» του, ἡ μυστικὴ ἐπαναστατικὴ ὁργάνωσις ποῦ εἰτοιμάζει ὁ Ρήγας γιὰ τὸν ξεσηκωμό, διαμορφώνεται καὶ ξαπλώνεται. Ἀποχτάει ἀνταποκριτὲς καὶ τοπικὰς ὁργανώσεις σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ στὶς παροικίαις τῆς διασποράς. Νέοι ἑταῖροι, γεμάτοι ἐνθουσιασμό, γράφονται μέλη. Τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα ἀρχίζουν καὶ διαδίδονται. Τὸ ὄνομά του γίνεται θρύλος σ' ὅλο τὸ Ἑλληνικό.

— Βρίσκει, ὡστόσο, τὸ χρόνο νὰ μεταφράσῃ τὰ κεφάλαια ποῦ ἀφοροῦν τῇ Θεσσαλίᾳ ἀπὸ τὸ πολύτομο ἔργο τοῦ Μπαρτελμὺ «Περιήγησις τοῦ νέου Ἀνάχαρσις σιὴν Ἑλλάδα» καὶ νὰ συντάξῃ καὶ νὰ τυπώσῃ τὴ δωδεκάφυλλη Χάρτα τοῦ, διαστάσεων 2×2 μέτρων, ἔργο τεράστιον γιὰ κείνη τὴν ἐποχὴ.

Ἡ ρουμπρ'κα τῆς γράφει: «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἧ περιέχονται αἱ νῆσοι αὐτῆς καὶ μέρος τῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Μικρὰν Ἀσίαν πολυαριθμῶν ἀποικῶν αὐτῆς, περιοριζομένων, ἀπ' ἀνατολῶν διὰ τῶν Μύρων τῆς Λυκίας μέχρι τοῦ Ἀργανθονίου ὄρους τῆς Βιθυνίας, ἀπ' ἄρκτου διὰ τοῦ Ἄκ Κερμανίου, τῶν Καραθίων ὄρων καὶ Δουνάβεως καὶ Σάββα τῶν ποταμῶν, ἀπὸ δυσμῶν διὰ τοῦ Οὐννα καὶ τοῦ Ἰωνίου Πελάγους, ἀπὸ δὲ μεσημβρίας διὰ τοῦ Λιβυκοῦ. Τὰ πλεῖον μὲ τὰς παλαιὰς καὶ νέας ὀνομασίας. Πρὸς δὲ 9 ἐπιπεδογραφίαι τινῶν περιφῆ-

μων πόλεων και τόπων αὐτῆς, συντείνουσαι εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος, μία χρονολογία τῶν βασιλέων και μεγάλων ἀνθρώπων αὐτῆς, 161 τύποι ἑλληνικῶν νομισμάτων, ἐρανισθέντων ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου τῆς Ἀουστρίας, πρὸς ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς ἀρχαιολογίας ἐν σῶμα εἰς 12 τμήματα, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα, παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ Θεταλοῦ, χάριν τῶν Ἑλλήνων και φιλελλήνων. 1797. Ἐχαράχθη παρὰ τοῦ Φρανσουᾶ Μήλλερ ἐν Βιένῃ.

Ὁ «Νέος Ἀνάχαρης» εἶχε συγκινήσει ὅλους τοὺς γαλλομαθεῖς Ἑλληνες τῆς ἐποχῆς, οἱ ὅποιοι «ἐδρόσιζον τὸ βιβλίον μὲ δάκρυα, βλέποντες ἐν αὐτῷ ζωηροτάτως ἐκτεθειμένας τὰς πράξεις και τὴν εἰκόνα τῶν λαμπρῶν προγόνων μας» και κείνους ποὺ ἄκουγαν ἀπ' αὐτοὺς στοματικά τις διηγήσεις. Τὴν μετάφραση τῶν τριῶν πρώτων τόμων εἶχε ἐπιχειρήσει ὁ σπουδαστὴς στὴ Βιέννη Γεώργιος Σακελλάριος και σταμάτησε. Μὲ τὸ Ρήγα γίνεται ἓνα συνεργεῖο ποὺ περιλαμβάνει τὸ Σακελλάριο, τὸ Βεντότη, τὸ Νικολίδη. Μοιράζεται ἡ μεταφραστικὴ δουλειά, στέλνονται ἔτοιμα χειρόγραφα σὲ διάφορα τυπογραφεῖα, γιὰ νὰ προλάβει νὰ τυπωθεῖ και νὰ κυκλοφορήσει ἡ ἔκδοσις τὸ ταχύτερον, ἐπειδὴ ἦταν τὸ πιὸ κατάλληλον βιβλίον γιὰ νὰ φρονηματίσει τοὺς σκλαβωμένους. Ἦταν ἔργο «προωρισμένο νὰ δείξει στὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος πόσο μεγάλη ἦταν ἄλλοτε ἡ πατρίδα του» θὰ συμπεράνει ἀργότερα, μετὰ τὴν κατάσχεση τοῦ ἐπαναστατικοῦ ὕλικου και τὴ σύλληψη τοῦ Ρήγα και τῶν συντρόφων του, ἡ αὐστριακὴ ἀνάκρισις. Τὴ γαλλικὴ ἔκδοσις συνόδευε κι ἓνας «Ἄτλας», ποὺ ἐνέπνευσε, φαίνεται, στὸ Ρήγα τὴ «Χάρτα» του.

Ὁ Ρήγας τυπώνει παράλληλα τὴ μετάφραση τῶν «Ὀλυμπίων» τοῦ Μεταστάζιο, τῆς «Βοσκοπούλας τῶν Ἄλλεων» τοῦ Μαρμοντέλ και μιὰ μετάφραση, ἀπὸ τὸ φίλον του Κορωνιό, τοῦ «Πρώτου Ναύτη» τοῦ Γκέσνερ, σὲ ἓνα βιβλίον μὲ τὸν τίτλον «Ἡθικὸς Τρίπους». Τὴ μετάφραση τοῦ «Ἐσπρὶ ντὲ λοὰ» τοῦ Μοντεσκιέ, ποὺ εἶχε ἐξαγγεῖλει πρὶν ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια ὅτι τὴν κάνει αὐτὸς και νὰ μὴν κοπιᾶσει νὰ τὴν κάνει κανένας ἄλλος, ἢ δὲν τὴν εἶχε ἐτοιμάσει σὲ τελικὴ μορφή ἢ δὲν τόλμησε νὰ τὴν τυπώσει στὴ Βιέννη, ποὺ βρισκόταν σὲ πόλεμον μὲ τοὺς Γάλλους τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτη.

Ἐνα ἀξιοσημείωτον γεγονός παρουσιάζεται στὶς 29 Ἰουνίου τοῦ 1797. Γαλλικὸς ἀποβιτικὸς στρατὸς μὲ τὸν στρατηγὸν Ζαντιγὺ βγαίνει στὰ Ἐφτάνησα. Ὁ Ζαντιγὺ κυκλοφορεῖ γαλλικά, ἰταλικά και ἑλληνικά μιὰ προκήρυξη πρὸς τοὺς κατοίκους :

«Ἄς ἀναβλαστήσουν εἰς Ἐσᾶς οἱ ἀρετὲς τὸν Προγόνων σας ! Ἀποδώσατε εἰς τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων τὴν πρώτην του λαμπρότητα και δόξαν, κάμνοντες νὰ ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν παλαιάν του δύναμιν και ἐνεργειαν». Ὑπόσχεται ἡ προκήρυξις ἐλευθερία, ὅπως «δόθηκε και στοὺς Ἰταλοὺς». Καὶ καταλήγει : «Σᾶς ὑπόσχομαι ἐξ ὀνόματος τοῦ Γενεράλη Βοναπάρτη και τῆς Ρεπούβλικας τῶν Φραντζέζων, ἡ ὁποία εἶνε φυσικὴ σύμμαχος και βοηθὸς ὄλων τῶν ἐλευθέρων λαῶν, μεγάλης και ἐπίσημης εὐεργεσίας»...

Ἡ Δημοκρατία, νικώντας παντοῦ τοὺς ἐχθρούς της μὲ τὸν ἄξιο στρατηγὸν της, κατέβαινε στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα και ὑποσχόταν Ἐλευθερία. Τί ὄνειρον ! Ὁ Ρήγας γράφει ἓνα γράμμα στὸν Γάλλο πρόξενον τῆς Τεργέστης Μπρεσέ, ποὺ προοριζόταν γιὰ τὸ Βοναπάρτη. Τὸ πρωτότυπον του—ἰσχυρίστηκε ἀργότερα ἡ αὐστριακὴ ἀνάκρισις—πέρασε στὰ χέρια της, δὲν ἔχει ὅμως ἀνακαλυφθεῖ ὡς τὴν ὥρα ἀπὸ

τοὺς ἐρευνητῆς τῶν ἀρχείων. Ἀμφισβητεῖται ἂν παράδωκε ὁ Κορωνιδὸς τὸ γράμμα αὐτὸ στὸν παραλήπτη του, εἶπαν, ὥστόσο, πὼς τὸ πολιτικὸν γραφεῖο τοῦ στρατηγοῦ ἔστειλε μιὰ εὐνοϊκὴ ἀπάντησις στὸ Ρήγα.

Ὁ Ρήγας διανοεῖται, ἢ ἐπιχειρεῖ, καὶ ἄλλα διαβήματα σχετικὰ. Στους κύκλους τῶν ὁμογενῶν τῆς Βιέννης ἀναβρασμὸς καὶ μεγάλες προσδοκίαι πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Ὁ νεαρὸς ὀπαδὸς καὶ θαυμαστὴς τοῦ Ρήγα Φίλιππος Πέτροβιτς γράφει μιὰ ἐνθουσιαστικὴ ἔκκλησις στὸν Ἀββὰ Σιεγές. Ὁ Πέτροβιτς δυσπιστεῖ στὴ ρωσικὴ παρέμβασις. Οἱ ὑποσχέσεις τῶν μοναρχικῶν χωρῶν γιὰ ἐλευθερία μὴ ρίζουν ἱμπεριαλιστικὴ διάθεσις. Μόνη εἰλικρινὴς εἶναι ἡ Δημοκρατία ποὺ βγήκε ἀπὸ μιὰ λαϊκὴ ἐπανάστασις καὶ τώρα πιά ἀντρώνεται . . . Τὰ πνεύματα μεταστρέφονται . . .

Μήπως ὁ «Θούριος» καὶ ὁ «Πατριωτικὸς Ὕμνος» τοῦ Ρήγα γράφτηκαν καὶ αὐτὰ σὲ τούτη τὴν περίοδο τῆς Βιέννης, τὴ γεμάτῃ αἰσιόδοξους ἐνθουσιασμοὺς :

Madame Veto avais promis
de faire egorger tout Paris
Mais son coup a manqué
grâce à nos canonniers !

λέει τὸ τραγοῦδι τῆς Καρμανιόλας :

Ὅλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν
καὶ στοὺς τυράννους τῶν ὄρμουν

λένε οἱ στίχοι τοῦ «Πατριωτικοῦ Ὕμνου» :

Ἴδιο μέτρο· περίπου ἀνάλογο ἐνθουσιαστικὸ περιεχόμενο ! . .

Παράλληλα, ἀλληλογραφία μὲ τοὺς ἀνταποκριτῆς σ' ὅλα τὰ μέρη, συνεννοήσεις, ἐργασία ὑπερανθρώπινη, χαρακτηρίζουν τούτη τὴν περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Ρήγα.

Φθάνουμε, ὅμως, στὸ μοιραῖο τέλος.

Ὁ Ρήγας τύπωσε τὰ χαρτιά του στὴ Βιέννη. Ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις τυπώθηκε κρυφὰ σὲ δυὸ νύχτες στὸ τυπογραφεῖο τῶν Ἑλλήνων ἀδελφῶν Πούλιου. Μαζὶ καὶ ὁ Θούριος.

Στὰ πιεστίρια βρίσκεται καὶ τὸ «Στρατιωτικὸν Ἐγκόλλιον», μιὰ συλλογὴ στρατιωτικῶν κανονισμῶν γιὰ τὸν ἐπαναστατικὸ στρατὸ· ὁ Ρήγας ὅμως δὲν τὸ περιμένει. Συσκευάζει τὰ τυπωμένα σὲ κιβώτια καὶ τὰ παραδίδει στὸ πιστό του γραφεῖο Ἀργέντη νὰ τὰ περάσει στὴν Τεργέστη, στὸ ἐμπορικὸ κατὰστημα τοῦ Ἀντωνίου Νιώτη, ἀπ' ὅπου ὁ Ρήγας θὰ τὰ παραλάβει νὰ τὰ πάρει μαζὶ του στὴν Ἑλλάδα—καὶ ξεκινᾷ γιὰ τὴν Τεργέστη.

Γιὰ σιγουριὰ στέλνει καὶ ἓνα γράμμα στὸν Κορωνιδὸ νὰ παραλάβει καὶ νὰ φυλάξει τὰ κιβώτια, ὥσπου νὰ φτάσει ὁ Ρήγας· τὸ μοιραῖο γράμμα, ὅπως χαρακτηρίστηκε !

Ὁ Κορωνιδὸς ἔλειπε ἀπὸ τὴν Τεργέστη γιὰ δουλειές του στὴ Δαλματία καὶ τὸ γράμμα του τὸ παίρνει ὁ συνεταῖρος του Δημήτριος Οἰκονόμου, ἀπὸ τὴν Κοζάνη. Ὁ Οἰκονόμου ἀποσφραγίζει τὸ γράμμα, παραλαβαίνει τὰ κιβώτια, ἀνοίγει νὰ δεῖ τὸ «ἐμπόρευμα» καὶ βλέπει τίς προκηρύξεις καὶ τὸ ἄλλο ἐπαναστατικὸ ὑλικό.

Τί συνέβη στὴν ψυχὴ καὶ στὸ νοῦ τοῦ σκοτεινοῦ ἀνθρώπου μ' αὐτὴ τὴν ἀποκάλυψη ; Πο. ἂ φίδια σούρηθηκαν στοὺς μαϊνάνδρους τοῦ διαβολικοῦ μυαλοῦ τοῦ προδότη ; Ἄς τὸ ξεπεράσουμε τὸ σημεῖο αὐτό. Τόσες μυριάδες κατάρες πῆρε ἀπὸ τοὺς συγκαιρινούς του, πού δὲν ἀξίζει πιά νὰ ἀσχολεῖται σήμερα κανεὶς μὲ τὴ βρωμερὴ του φυσιογνωμία.

Μιὰ καὶ δυὸ στὴν ἄστυνομία ὁ Οἰκονόμου. Οἱ Αὐστριακὲς ἀρχὲς θορυβοῦνται. Οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις τῶν ὑποδούλων μόνο στὸ γαλλικὸ μύλο μποροῦν νὰ ρίξουν νερό. Κατάσχουν τὰ κιβώτια, καὶ στὶς 19 Δεκεμβρίου 1797, ἀργὰ τὸ βράδυ, πού ἔφτασε ὁ Ρήγας ἀπὸ τὴ Βιέννη στὴν Τεργέστη, τὸν συλλαμβάνουν. Ἐπάνω του δὲν εἶχε κανένα ὑποπτο χαρτί ἢ πρόλαβε νὰ τὰ ἐξαφανίσει ἦταν, ὅμως, τὰ χαρτιά τῶν κιβωτίων. Συλλήψεις διατάσσονται τοῦ Κορωνίου καὶ ἄλλων συνενόχων, ἡ Βιέννη γίνεται ἐνήμερη καὶ ἀποφασίζεται ἡ μεταφορὰ τοῦ Ρήγα, νὰ ἐκτελέσει τὶς ἀνακρίσεις ὁ ἴδιος ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἀσφαλείας. Τὸ βράδυ τῆς 30 Δεκεμβρίου πρόκειται νὰ γίνει ἡ μεταγωγή. Ὁ Ρήγας προσπαθεῖ νὰ αὐτοκτονήσει. Μ' ἓνα σουγιά πού οἰκονόμησε τραυματίζεται στὴν κοιλιά καὶ σὲ ἄλλα μέρη. Αὐτὸ καθυστερεῖ τὴ μεταγωγή του ὡς τὶς 5 Φεβρουαρίου 1798, πού τὸν φορτώνουν γιὰ τὴ Βιέννη, μὲ σίδερα στὰ πόδια καὶ στὰ χέρια.

Οἱ ἀνακρίσεις συνεχίζονται ἐκεῖ ἐντατικά. Ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἀσφαλείας κάνει τελικὰ τὴν ἐκθεσὴ του στὰ ἀνάκτορα :

«Πρέπει νὰ προῖδη τις μετὰ βεβαιότητος ὅτι αἱ ποινικαὶ Ἀρχαὶ θὰ ἀπήλ-
λασσον τοὺς τωρινούς κατηγορουμένους» ἀλλὰ «ἂν καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια
τῶν κατηγορουμένων ἀπηυθύνοντο μόνον ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους... ἐν
τούτοις ἡ διεξαγωγή αὐτῶν ἤθελεν ἔχει πάντοτε ἐπιβλαβῆ ἐπίδρασιν εἰς τὰς κλη-
ρονομικὰς πολιτείας τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος».

Παρεμβαίνει, ἐξάλλου, ὁ Τοῦρκος πρεσβευτής. Ἡ Βιέννη διεξάγει πολιτι-
κοὺς ἐλιγμούς. Ἡ συνθήκη τοῦ Κάμπο Φόρμιο ἔχει ὑπογραφεῖ καὶ ἀπαιτοῦνται
ὀρισμένοι συνδυασμοὶ γιὰ τὴ μοιρασίαν τῆς Βενέτικης κληρονομίας.

Καταλήγουν στὴν ἀπόφαση νὰ ἐκτοπίσουν — χωρὶς δίκην — τοὺς αὐστριακοὺς
ὑπηκόους καὶ νὰ παραδώσουν τοὺς ὑπηκόους τῆς Τουρκίας στὶς Τουρκικὰς Ἀρχάς,
μὲ ἀνταλλαγὴ Πολωνῶν αἰχμαλώτων στὰ χέρια τῶν Τοῦρκων. Ἔτσι κλείνει ἡ
ὑπόθεση γιὰ τὸ Αὐστριακὸ Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν.

Στὶς 10 Μαΐου 1798 τὸ πρῶτ', ὁ Ρήγας Βελεστινῆς ἑτῶν 40, ὁ ἔμπορος
Εὐστράτιος Ἀργέντης, χιώτης, ἑτῶν 31, ὁ γιατρὸς Δημήτριος Νικολίδης, γιανιώ-
της, ἑτῶν 32, ὁ ἔμπορος καὶ λόγιος Ἀντώνιος Κορωνιός, χιώτης, ἑτῶν 27, ὁ
λόγιος Ἰωάννης Καρατζᾶς, κύπριος, ἀπὸ τὴ Λευκωσία, ἑτῶν 31, ὁ ἔμπορος Θεο-
χάρης Τοῦρουντζίας, στατιστινός, ἑτῶν 22, ὁ φοιτητὴς Ἰωάννης Ἐμμανουήλ,
ἑτῶν 24 καὶ ὁ ἀδελφὸς του Παναγιώτης, ὑπάλληλος τοῦ Ἀργέντη, ἑτῶν 22, ἀπὸ
τὴν Καστοριά παραδίνοντουσαν σιδηρόδετοι στὸν Τοῦρκο καϊμακάμη στὸ Βελι-
γράδι ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ τους φρουρά, μὲ κανονικὸ πρωτόκολλο.

Οἱ ὄχτῳ ὑπόδικοι ρίχτηκαν στὰ μπουντρούμια τῆς Νεμπόιτσα καὶ ἔμειναν
ἐκεῖ 40 μέρες, ὥσπου νά-ρθουν οἱ ὀδηγίες τοῦ Ντιβανιοῦ, ὅπου ἀναφέρθηκε ὁ
καϊμακάμης. Ἡ Πόρτα ἦταν πονηρὴ. Δὲν ἤθελε πολλὰς ἐνοχλήσεις. Νὰ πνιχτοῦν
στὶς φυλακὰς καὶ νὰ διαδοθεῖ πὼς δραπέτεψαν ἦταν οἱ διαταγές.

Ἡ ἐκτέλεση ἔγινε τὴ νύχτα τῆς 24 Ἰουνίου 1798, μέσα στὸ παραδουνάβιο

φρούριο τῆς Νεμπόζα κι ὄχι τὸ βαριοὶ σάκκοι ρίχτηκαν στὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ
 μὲ τὰ πτώματα τῶν μαρτύρων...

* * *

Ἡ Βαλκανικὴ Δημοκρατία τοῦ Ρήγα ἔμεινε ὡς τὶς ἡμέρες μας ὄνειρο.
 Τὰ κηρύγματά του, ὅμως, καὶ τὰ τραγούδια του στάθηκαν προσάναμμα τῆς
 μεγάλης φωτιᾶς ποὺ ἄναψε στὸ τούρκικο καφτάνι ἡ δουλωμένη Ἑλλάδα, γιὰ νὰ
 ἐπεκταθεῖ μὲ τὸν καιρὸ σ' ὅλες τὶς Βαλκανικὲς χῶρες καὶ νὰ ἀποδώσει τὴν ἐλευ-
 θερία ποὺ ὄνειρευτήκε ὁ Ρήγας στοὺς λαοὺς τῆς. Κι ἀκόμη καὶ σήμερα, ὅποιος
 περνάει τὶς γέφυρες τοῦ Δούναβη κι ἔχει τὴ δύναμη νὰ καταλαβαίνει τὴ φωνὴ
 τῶν νερῶν θ' ἀκούσει νὰ ἀνεβαίνει ἀπ' τὸ ποτάμι γεμάτη παλμὸ τὴν ἐπωδὸ:

Κάλλιο-ναὶ μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
 Παρὰ σοράντα χρόνοι σκλαβιὰ καὶ φυλακὴ!

εἶναι, ἀθάνατη, ἡ φωνὴ τοῦ Ρήγα, ποὺ ἀπευθύνεται σ' ὅσους ἀκόμη σκλαβωμέ-
 νους ὑπάρχουν ἀπάνω στὴ Γῆ!...

ΔΗΜ. ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ

τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Οἰκονομικῆς τῶν Ἐκμεταλλεύσεων καὶ
 Βιομηχανικῆς Λογιστικῆς εἰς τὴν Ἀνωτέραν Σχολὴν Βιομηχανικῶν
 Σπουδῶν Θεσσαλονίκης

ΓΕΝΙΚΟΝ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΝ ΣΧΕΔΙΟΝ

Πωλεῖται εἰς ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα